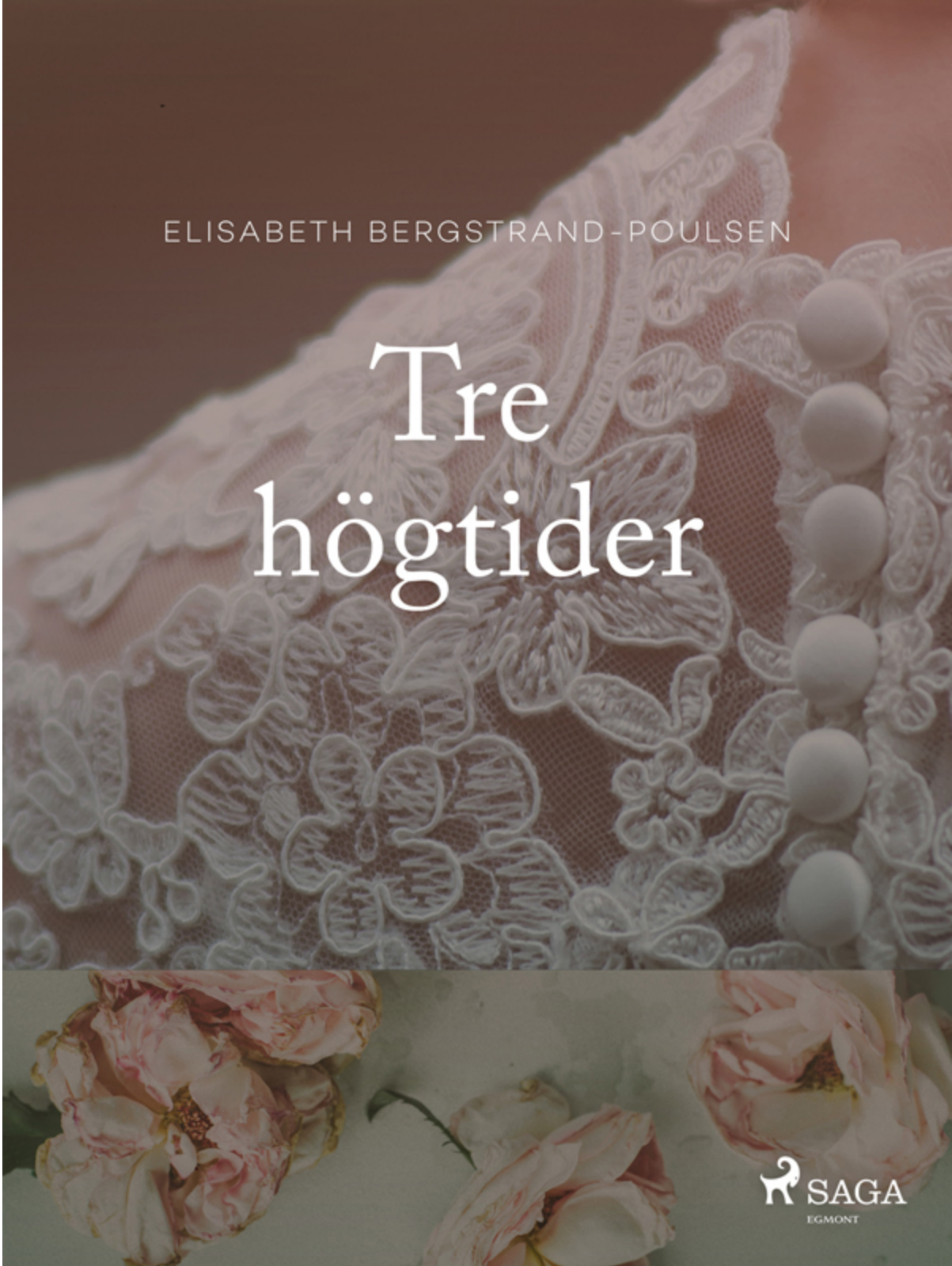

ELISABETH BERGSTRAND-POULSEN

Tre högtider

ELISABETH BERGSTRAND-POULSEN

Tre högtider

 SAGA
EGMONT

TRE HÖGTIDER

Elisabeth Bergstrand-Poulsen

SAGA EGMONT

Tre högtider

Copyright © 1945, 2018 Elisabeth Bergstrand-Poulsen och Lindhardt og

Ringhof Forlag A/S

All rights reserved

ISBN: 9788711818466

1. E-boksutgåva, 2018

Format: EPUB 2.0

Denna bok är skyddad av upphovsrätten. Kopiering för annat än personligt bruk får enbart ske efter överenskommelse med Saga samt med författaren.

Lindhardtogringhof.dk

Saga är ett förlag i Lindhardt og Ringhof, ett förlag inom Egmont-koncernen

Inledning i form av ett brev till
läsaren

DÅ DEN HÄR lilla boken blivit till under högst onormala förhållanden, så kan kanske också något så irreguljärt som ett direkt meddelande — det får t. o. m. gärna räknas för en personlig hälsning — anses välmotiverat. — — —

»En Tid af den gemeneste Raahed gaar hen over vort Land; det er som om alle onde Instinkter sluppet løs og har valgt sig vort gamle Fædreland til Tumbleplads», skrev vid årsskiftet 1944 —45 den ansedde danske redaktören Chr. Olsen.

— — —

Världen tycktes i ilmarscher vara på väg mot ragnarök. Helt enkelt av självuppehållsedrift kan det under sådana förhållanden bli nödvändigt att — till ett slags fristad, ett värn mot tidens råhet — bygga upp en helt annan värld.

Den här boken föreställer fragment av en sådan värld, rest på gammal, solid grund.

Den är född dels av ett nästan förtvivlat behov av ljus och värme i tidens mörker och köld, dels är det något så starkt som dödsångest, inte för mitt eget, utan för andra liv för mig långt dyrbarare, som pressat fram denna blida bok.

Den har blivit till samtidigt med att unga män här i mitt eget hus arbetade med sprängämnen så starka, att de med den minsta oförsiktighet kunnat pulverisera hela huset. Och i dödstystnaden under sömnlösa nätter, då alla vi här i Danmark, som direkt eller indirekt voro med i kampen, andlöst lyssnade till verkliga eller inbillade ljud: bombbrak, plötsliga maskingevärssalvor nära eller fjärran, då då ett hus eller en fabrik sprängdes i luften, bilar som stannade utanför på gatan, hemskt ljus från projektörer som sökte i mörkret.

Boken är ett slags uppror mot allt detta. Den vill eliminera det, låtsa att det inte är till.

Ty det gällde i dessa ändlösa nätter att finna vila och ro i en grundlig tankeomställning.

Då dök det gamla som en ny och daggfrisk värld upp ur det förgångna. Bruden stod ånyo i sin bruddräkt under det blommande äppleträdet en regndisig sommarmorgon, Gudmodern bar med ömhet och värdighet barnet fram till dopfunten framför altaret. Den stora, stilla högtid, som människorna kalla begravning, visade sig också för ens inre syn. — — —

Men under tiden närmade vi oss alltså hastigt ragnarök, och det tycktes vara slut med allt bokskrivande.

Det tillfredsställde mig emellertid inte att nödgas sätta punkt med boken »Se människan!», som jag inte räknade för färdig. *Meningen* med allt det tunga arbetet i den boken fattades. Och då jag behövde syssla med något särskilt meningsfullt för att inte förgås i meningslösheten omkring mig, något tryggt mitt i otryggheten, blev det till denna bok.

Då den verklighet vi leva i är en ond dröm, tvingar den oss att skapa en annan verklighet av det som kallas drömmar, som ju ofta är den enda acceptabla verkligheten.

Därmed finge också »Se människan!» sin nödvändiga mening och samtidigt kunde slutorden skrivas i minnesrunan över det värendsfolk, som givit så många impulser till min konstnärsgärning.

De första små värendsböckernas ursprungliga motiv återupptogs och fördjupades. De enkla ord, som då ackompanjerade de festliga synerna, blevo under dessa vaknätter till en starkare och fylligare melodi.

Sålunda skulle — tänkte jag — upplevelser från min barndom och ungdom både börja och sluta mitt författarskap.

Och dessutom giva stoff till en värld, där rättfärdighet och godhet sitta i högsätet. — — —

Den förnämsta av alla värendskvinnorna — Bruden — kom sålunda åter in på skådeplatsen.

Och den näst förnämsta — Gudmodern.

För sista gången skall också ett brudpar vandra uppför mittelgången i kyrkan.

Medan man i denna tid ser otaliga exempel på dessa mer eller mindre legala former för hastverksbröllop kallt och likgiltigt expedierade, som om det gällde någon världslig handel, vill jag i ord och bilder måla ett mycket högtidligt och länge förberett bröllop. Ett av dem som voro tänkta att bestå för livet och därför igångsatts med den respekt, som livets största högtid förtjänar.

Och samtidigt med att man här vårdslöst floade upp och körde i väg tätt med döda människokroppar på lastautomobiler, såsom man hemma floar upp lass av torr björkved, skall det i denna värld manas fram helt andra former för död och begravning.

I stället för en död, som blint och abrupt avbryter också de löftesrikaste liv, vill jag låta döden visa sig i milt majestät för dem, som levat sitt liv färdigt och nu längta efter vila.

Och den döden följes tätt i det mörka kölvattnet av bröllopfesten med sitt tändande av nya liv.

Också som en protest — om än maktlös — ville jag, medan dessa millioner av dyrbara liv spilldes, visa min vördnad för detta ringaktade liv genom att låta boken sluta med en kycklings död. En vanlig, fyra, fem veckors

kyckling. Och det intryck denna död gör på ett litet barn. —
— —

Medan man här tämligen allmänt sysslar med att riva ner och spränga sönder, ville jag söka tröst i att bygga upp. Och tog då till något så förnämt som en kyrkorgel.

Vem känner inte denna mystiska, levande organism, denna problematiska men rika personlighet, som benämnes ett orgelverk? Som betytt och betyder oändligt mycket för var och en, som på helgdagar träder in genom höga tempelportar. Den gamla orgeln, som har brusat genom vår barndom, ungdom och medelålder, vars toner skola följa vår sista färd.

Ingen mer än denna gamla kyrkorgel skall få lov att kverulera i den här boken.

Orgeln, som gång på gång givit också mig nya impulser. Som har bestått luft — inte bara till det egna tonbruset utan också under vingar, som ibland modlöst slokade.

Den gamla gemytliga och ofta nyckfulla styvnacken till orgel, som spelar en så dominerande roll vid varje fest, den skall nu också ackompanjera denna syntes av livets tre största högtider och deras djupaste innebörd, som orgeln innerligt hör samman med.

Ty då bilderna av detta, det både mildaste, stillsammaste och festligaste i livet, tågade fram för min inre syn som en motvikt mot det fruktansvärda omkring mig, blevo alldeles naturligt dessa synerna ackompanjerade av det musikbrus, som organiskt slöt sig till de olika festerna. —

Kanske en eller annan som läser detta har *sin* gamla genstridiga, bristfälliga krabat till orgel att tacka för lika mycket som jag.

Eller en organist, som i likhet med min förtjänar att minnas.

Så har historien om denna gamla orgel och organist skrivits lika mycket till ära för dem. — — —

Alltså vill jag nu, medan min egen horisont ligger i oavbrutet, festlöst mörker, söka mig in till själva kärnan av de tre högtider, som varje människa på jorden är deltagare i. — — —

Ett av de vanligaste samtalsämnena här i vinter har varit olika former för mördande.

Var och en visste klart, att man lätt kunde riskera — om man gick ut efter mörkrets inbrott — att bli mördad, t. ex. av ett s. k. »Nakkeskud». Vilket betyder ett skott, avskjutet i nacken från mycket nära håll, snett upp genom huvudet och ut genom ena ögat. Kraniet — och särskilt pannan — sprängs då sönder liksom ögat, vilket också drivs ut ur ögonhålan.

Ett litet stycke från vårt hus, strax vid ingången till skogen, funno vi en kväll på senvintern — det var förresten själva påskafton — två unga män liggande i sitt blod, båda mördade av »Nakkeskud».

Efter detta fick jag ingen ro, förrän jag försökt att återställa ett slags balans i tillvaron genom att i ord och bilder forma ett barns sommarbruna panna under det solblekta håret. Och måla ett barns ögon så, att alla måste förstå vad det betydde, att en panna krossades av en revolverkula, att dessa underverk till ögon förvandlades till en klump levrat blod.

Jag ville alltså bygga något förnämare än t. o. m. en kyrkorgel.

Ty jag hade sett en människas panna — infattningen för det finaste i världsalltet — söndersprängd, bortkastad som uselt vrakgods.

I stället för att *skildra* synen ville jag försöka mig på ett annat arbete: att återuppbygga denna den ädlaste av all arkitektur.

Också i detta fall är det svårare, kostar större insats att bygga upp än att spränga sönder. Lättare är att måla en verklighetsbild av förödelsen än att ur djupet av denna förödelse skapa nytt.

Genom att *skildras* legaliseras det fruktansvärda. Genom att bygga en ny värld, där förnuft, godhet och ordning råda, kan man ha hopp om att det i någon grad elimineras.

Det har nämligen gått mig så under dessa år, att jag mer och mer förlorat lusten att i ord och bild försöka *avbilda* den nuvarande formen för liv. I stället har jag ansett det gagneligt att — som ett slags motvikt, för att balansera upp det förfärliga — måla en mera beboelig värld.

Och detta arbete, som av somliga kallas romantik, behöver inte betyda en mattare kamp än det direkta återgivandet.

Hans Larsson skriver någonstans: »Realismen har icke presterat nog av sanning. Den har icke varit nog känslig i iakttagelsen, den har icke med blicken genomträngt livet tillräckligt, icke fått ordning i det, icke kunnat överskåda det, icke kunnat ge besked om det. Realismen såsom eder utsände kunskapare har brustit just i *sanningen*, som den skulle uppenbarat för eder.»

Men då nu exakt sanning tydligen är oförenlig med konstnärligt skapande, gäller det att hålla sig antingen på den positiva eller den negativa — den vita eller den svarta — sidan om denna sanning och välja den färg, som är i samklang med ens natur. — — —

Detta är alltså ingen realistisk bok. Naturligtvis inte. Men den har en kärna av solid verklighet.

Det står klart för mig, att man genom att återgiva realistiskt — d. v. s. värre än verkligheten — en värld, där djävulen tycks vara diktator, går djävulens ärende. — Man skulle väl mena, att det då vore mera idé i att efter fattig förmåga försöka hjälpa Gud litet i Hans skenbarligen hopplösa arbete.

Ty huvudsumman av det jag lärt mig skatta högst under dessa tankeväckande år kan sammanfattas i ett enda enkelt och vanligt litet ord, men med en innebörd som är rätt ovanlig: ordet *godhet*.

Klokhets är naturligtvis inte illa. Men utan godheten är klokhets intet värd för andra än för en själv.

Stor begåvning är *väl* värd att taga vara på. Men isolerad från godheten duger inte heller den till mycket mer än klokhets.

Det är möjligt, att Paulus menar detsamma då han säger »Kärleken». Översättaren har kanske brukat fel ord. Annars borde det trettonde Korintierbrevet omformuleras och sluta sålunda: »Men störst av allt är godheten.»

— — —

I stunder då den omgivande världen absolut inte kunde uthärdas, har jag flytt till detta arbete, till dessa människor, som, vilka brister de än ha, dock inte tillhöra någon av de två kategorierna — förtryckta eller förtryckare, mördare eller de som mördas.

I dessa natters ångest sökte de trötta tankarna tillbaka till en tid, då Gud mera påtagligt än nu hade en finger med i det stora spelet. — — —

Den som har varit med om knalleffekter så starka, att intet kan överrösta dem, får i stället lust att måla med de blidaste färger. Efter dessa årens skrällar, som gjort oss alla mer eller mindre döva för normala ljud, är det min

glädje att taga vara på det som är saktmodigt och stilla, en balsam för själarna: alla små diskreta ljud, de ömma och milda toner, som alltid finnas i tystnaden bakom det fräcka dånet.

Sålunda föreställer boken också en övning i lyhördhet. Och är ett uttryck av glädje över att man ännu är kapabel t. ex. att höra gräs gro och blommor öppna sig.

— — —
— — —

Så kom den 4 maj!

Och allt blev annorlunda.

Murar, bakom vilka vi suttit instängda, föllo med ett brak. Vi, som så länge varit fångar, blevo plötsligen fria.

Inte en storm, utan en orkan av jubel över Danmark!

Men boken, som såg ut att bli min sista — som ville knyta samman och fullända ringen av värendsböcker, den ring, som i all anspråkslöshet skulle föreställa ett livsverk —, den får nu i stället bli slutet på en lång epok i konstant väntan på ragnarök.

Det är för mig andra gången denna speciella art av ångest pressar fram sin motvikt. Första gången var under vintern 1939 —40, då Hökboken blev till.

Nu såg allt betydligt värre ut och därför blev också kontrastverkan större. — — —

Kommer nu i stället för ragnarök världens frihetsvår?

Tågar mänskligheten med flygande fanor och klingande spel in i tusenårsriket?

»In i en ny värld där rättfärdighet bor?»

Charlottenlund, Danmark, i maj 1945.

Elisabeth Bergstrand-Poulsen.

FÖRSTA DELEN

BEGRAVNING OCH BRÖLLOP

Begravning

I

GUD, SOM allting styr, finner ofta behag i sådana vackra eller egendomliga kombinationer, som förefalla närsynta ögon både tillfälliga och meningslösa.

Dock kan ibland en noga genomtänkt plan skymta fram bakom tillfälligheterna så klar, att den också uppfattas av människors skumma blickar. — — —

Denna dag t. ex. möttes innanför en gammal landskyrkas rostiga järngrindar om inte själva ytterpunkterna i livet, så dock ett par av dess högsta höjder och djupaste djup.

Det skönaste, det betydelsefullaste, det lyckligaste på jorden — en brud i full brudstass — möttes med det för den naturliga människan mörkaste, mest skräckfyllda: en dödgrävare vid sitt arbete djupt nere i en nyöppnad grav.

Vidare deltog en dödskafe i sammankomsten.

Och den ackompanjerades av en stormande bröllopsmarsch, mästerligt spelad på en fulltonande orgel.

Över det egendomliga mötet välvde sig en himmel, skiftande i alla spektrets färger. En ljum sommarvind lekte med gräs och blommor på gravkullarna den dagen. Och det tre alnar djupa och tre alnar långa rummet i jorden —

denna universella skugga — gav genom sitt kompakta mörker festglans åt alla färger och relief åt alla former.

För en dödgrävare ter sig världen alltmera lysande, ju djupare han arbetar sig själv ner i gravmörkret, medan bruden från sin synvinkel ser det mörka mera koncentrerat, ju närmare hon kommer det.

Och den dödgrävare och den brud, som befatta sig med att tänka, måste följdriktigt räkna dödgrävarens verktyg — spaden — som det mest tankeväckande av alla instrument.

Ty ju djupare detta verktyg gräver sig ner i jorden, ju mera det lilla avlånga rummet närmar sig sina klassiska mått, desto starkare lyser allt det som finns ovanför.

Vilket beror på — konkluderar den filosofiske dödgrävaren — att samma näthinna, som under arbetet oavbrutet speglar allt det svarta, då den ibland hastigt skymtar en bit himmel, ett vajande grässtrå eller en vänligt nickande blomma över graven, tusen gånger friskare förmår uppfatta allt som har färg och ljuskraft. Spektrets sju färger förvandlas på denna utvilade näthinna till sjutusen friskt klingande ljus- och färgackord, som äntligen tona samman i full renhet och harmoni i himmelskupan av pärlemor. — — —

Den ensamma bruden i sin vackert gammaldags brudräkt böjer sig nu som en blomma oväntat över gravranden. Den nyss omtalade kupan av pärlemor, ytterligare dekorerad av rosiga molnflockar, välver sig över henne, medan hon omkretsas av vita, bruna och gula fjärilar och av en blixtrande, azurblå trollslända. Men också denna utomordentligt sköna syn tycks för dödgrävaren endast betyda ännu en nyans bland alla de andra.

Och bröllopsmarschen, som brusar inne från kyrkan, förvånar honom heller inte.

Han vet, att allt detta hör samman med den stora symfonien *LIV*, som vilt jublande stormar fram i samma värld, där en annan av grundtonerna, tätt i livets vitskummande kölvatten, är den majestätiska sorgmarsch — komponerad över ett lika väldigt motiv — som benämnes *DÖD*. — — —

Upp ur djupet kastas en ny spade jord.

Med den svarta mullen följer denna gång en dödskafe, som från jordhögen rullar vidare fram över gräset. Den tycks drivas av en annan, starkare kraft än dödgrävarens spade, den hoppar och rullar tills den nått sitt mål: den nedersta fällen på brudens vida, svarta sidenkjol. Där i gräset lägger den sig till ro.

Nu sker det oväntade, att bruden böjer sig ner, tar upp dödskafe med sin vitbehandskade hand och betraktar den så länge och uppmärksamt, som om hon tyckte sig känna den.

Det är kraniet av en mycket gammal människa — av formernas sprödhed att döma tydligen en kvinna. Själva hjärnskålen är svagt gyllengul som gammalt elfenben, men käkpartierna delvis roströda och delvis med samma färg som marmor, vilken legat i jorden i århundraden. Därför lyser emaljen på den enda kindtand, som ännu sitter kvar i ena käken, som en pärla mot det andra förgängliga stoffet.

Kraniet log.

Dock inte med det vanliga, bistra dödskafelegrinet. Det log samma tysta, förtjusta leende med sammanknipna, infallna gommar, som mycket gamla kvinnor le, då de t. ex. första gången se ett av släktens nyfödda barn. Eller mitt i vintern upptäcka en kraftig knopp på rosenträdet i fönstret.

Och bruden log tillbaka.

Ett leende av samma slag också med sluten mun, men eftersom hon hade alla sina uttrycksmedel i behåll var det oändligt mycket rikare nyanserat. Inte bara munnen utan hela ansiktet log, strålande friskt. Kindernas duniga gropar logo. Och ögonens blåa ljus. Och pannans milda, släta valv. Håret, som blänkte fram och krusade sig under den gulvita sidenschaletten, tycktes också le. — — —

Brudföljet kom nyss körande. Fjädersvagnarnas hjul dånade festligt mot de sommartorra vägarna.

Bruden satt som sig bör i framsätet i första vagnen vid brudgummens sida. — — —

Där i trakten rådde den sed, att kvinnorna livet igenom på alla stora högtidsdagar buro sin bruddräkt — den svarta siden- eller ylleklänningen med vit, ljusgul, skär eller ljusblå sidenschalett, med isättning på klänningslivet och breda, långa sidenband i samma färg som schaletten knutna om midjan.

Särskilt vacker tog sig seden ut vid bröllop, då ju alla kvinnorna i brudföljet för en dag förvandlades till brudar. Somliga med gamla, rynkiga ansikten och krokiga ryggar, hopskrumpna, så att klänningarna föllo i veck och påsar omkring dem, andra med alltför svällande former, där sömmarna både i ärmar och liv tycktes bristfärdiga.

Och så de yngsta, de som nyss själva stått brud. Deras former voro fasta och fulla över höfter och bröst, hyn härdad men ändå rosig.

Vid nattvardsgångarna höst och vår vandrade alla dessa varianter av brudar högtidligt vid sina brudgummars sida uppför mittelgången i kyrkan fram till altarrunden.

Vid barndop klädde sig gudmodern också i sin bruddräkt.

Men på begravingar bars den svarta sidenschaletten och svart klänning utan någon prydnad. Ty också där i

socknen räknades döden för ett så allvarligt faktum, att den hedrades med sorgens färg. — — —

I dag är det emellertid varken begravning, nattvardsgång eller barndop utan bröllop.

Och bröllopet är av den art, att alla med glädje vilja återuppliva minnet av sin egen bröllopsdag genom att skruda sig i de gamla eller nya bröllopskläderna.

Ty här mittibland alla dessa gamla och unga, mer eller mindre bastanta brudar är den nya den lyckligaste av alla. En nyutslagen äppleblomma, en daggig, orörd frukt. Brudschalettens styva siden är den vackraste inramning för ett mjukt ansikte med blombladslena färger och ovanligt starkt och rent blåa ögon.

De breda banden om livet framhäva midjans finhet, brudklänningens tjocka siden uppbäres lätt och stolt av hennes unga gestalt.

Hittills hade allt förlupit normalt, men nu hände något förbryllande: då vagnarna en efter en svängde in och stannade vid de djupröda kyrkstallarna, hoppade bruden ner från sitt höga säte i den första vagnen, och i stället för att vänta på brudgummen och de andra går hon ensam uppför kyrkbacken och vidare in på kyrkogården och fram till släktens gravar under lönnarna i kyrkogårdshörnet.

I ljuset och livsjublet omkring henne på denna dag behövde hon kanske — till en bakgrund av mörker och tystnad som framhäver detta — de fyra gravar, som i årens lopp öppnat och slutit sitt svalg över dem som stått henne närmast.

Gravarna voro nu förvandlade till ofarliga, gröna kullar, övervuxna av murgröna och kärleksört. — — —

Bruden tycktes ha haft bråttom för att komma hit.

Det hade annars varit naturligt, att hon stannat kvar en stund bland de andra på den gröna gräsmattan framför de djupröda kyrkstallarna för att alla först skulle kunna se sig mätta på hennes skönhet och renhet. Så oåtkomligt skär till kropp och själ, som om intet orent någonsin hade nått eller skulle nå henne.

Men i stället hade hon strax och utan någon förklaring gått bort från brudgummen och de andra. — — —

Dessa stodo en stund kvar vid skjutsarna.

De äldre och yngre brudarna skakade ut sina skrynkliga kjolar, glättade håret under de gula, vita eller skära sidenschaletterna, slätade till banden, drogo på sig de vita handskarna. Den spetsprydda brudnäsduken veko de försiktigt omkring den sammetsinbundna psalmboken med elfenbenskorset, så att båda kommo till sin rätt.

De gamla brudgummarna och den nye bundo under tiden hästarna i stallet, gävo dem krubban full av hö, vände vagnarna åt hemhållet och lyfte upp ena skakeln, så att allt var färdigt att spännas för, då vigseln var över. Varpå de hjälpte varandra att med ärmarna borsta damm och strå av sina svarta kläder och hattar. — — —

Men då hade bruden för länge sedan raskt gått in genom kyrkportarna, över gräset mellan gravarna, fram till de stora lönnarna.

Då hon närmar sig, ser hon — överraskad — en nyöppnad grav vid sidan av de fyra gamla gravkullarna.

Hon går saktare — liksom försiktigt närmande sig något som väcker hennes oro.

Brudklänningen släpar tungt över det soliga gräset. De gula sidenbanden röra sig sakta i det gula solskenet.

Då är det som dödskillen kommer rullande mot henne och lägger sig till ro vid hennes fot. — — —

längder av bredrandiga trasmattor, rena och i mörka, djupa färger, vitlimmad spis där björkvedsbrasan brinner tyst och stillsamt utan allt det sprakande oväsen, som barrved åstadkommer.

Rummets, husets, hela gårdens centrum är i dag en dragsoffa, målad i engelskt röda, gråblå, svarta och vita färger, med ryggstödet bestående av tunna spjälor, som likt harposträngar sammanhållas av ett brett överstycke, varpå är målat i snirklade, gotiska bokstäver: »Lovsjunger Herranom.»

Den gamla soffan är hopskjuten och smal som en likkista. Är den utdragen till sin fulla bredd, kunna både mor och far sova där med ett barn emellan sig.

Halvt utdragen är den lagom till brudsäng. — — —

I denna smala dragsoffa, i detta hemtrevliga, trygga vardagsrum i en svensk bondgård med så många andra små och stora minnen sker det i dag det stora och ängslande högtidliga, att en själ — äntligen — efter ett mycket långt livs besvärligheter fått tillstånd att befria sig för kroppens börda. Den arbetar nu för att kasta de sista fjättrarna.

Denna mörka februarisöndag får en gammal jordbrukarska börja sin välförtjänta och efterlängtade frivecka.

Genom livets många år har hon pressat verktyget kroppen på varje droppe av kraft. Nu skall det bortkastas som en utsliten klädnad. Ingen sena har längre kraft att spännas, ingen muskel förmår knytas. Ryggen, som länge och villigt burit tunga bördor, som böjt sig över säden, då den togs upp och bands samman i kärvar, eller över hackan, då potatisen kupades eller togs ur jorden, vägrar